

Jan Kuipers
Adviseur voor luidklokken & torenuurwerken
Schaepmanstraat 1
8331 AW Steenwijk.
Tel. 0521-523651
e-mail: kuipersklokken@bergmail.nl

1.5

De geschiedenis rond de grote monumentale luidklok van de Protestantse Clemenskerk te Havelte

Onze klok maakt zo'n raar geluid tijdens het luiden het lijkt me niet goed

Dit waren zo ongeveer de woorden van Kerkvoogd Durk van der Zee toen hij mij op Paas- zondag 20 april 2003 tussen de middag belde.

We hebben toen afgesproken dat we die zelfde middag nog zouden gaan kijken, er kon iets los zijn gegaan maar er kon ook wel eens iets veel ergers aan de hand zijn, een barst, iets waarvan iedere eigenaar van een klok hoopt dat hun dat niet zal overkomen.

Als het wel het geval is, kan men om vervolgschade te voorkomen, het gebruik van de klok het beste direct stoppen.

Helaas bleek bij onze inspectie s,middags dat in de slagrand van de klok inderdaad een scheur van ongeveer 45 cm was ontstaan, de klok was haar stem kwijt.

Er is ter plekke geadviseerd om de klok buiten gebruik te stellen en is het luidstelsel uitgeschakeld. Een directe oorzaak van de scheur is niet aan te geven, omdat de klok en klepel normaal blijken te functioneren, bovendien is de scheur niet ontstaan op de slagplaats van de klepel.

Er is wel een behoorlijke slijtage op de klepel aanslagplaatsen aan de slagrand van ongeveer 13 % en bovendien is er een gietfout gevonden in de slagrand.

Met de, door de eeuwen heen door de harde klepelslagen tijdens het luiden opgebouwde spanning is dit op gegeven moment voor de klok teveel geweest.

Daarom is de klok naar alle waarschijnlijkheid spontaan gesprongen.

Omdat de scheur enigszins openstaat wijst dit duidelijk op spanning.

Gelukkig is het tegenwoordig goed mogelijk om een gescheurde klok te restaureren.

Direct na de Paasdagen is de eigenaar, de gemeente Westerveld van het debacle op de hoogte gesteld en aangezien er in de afgelopen jaren al eerder problemen met de luidklok en toren waren geweest zaten ze op dit grote probleem niet te wachten.

Een globaal overzicht van de problemen.

1996 vanwege gebrek aan klokkenluiders overweegt de gemeente Havelte om de luidklok elektrisch te maken.

1997 Januari er wordt een voorstel gedaan en begroot wat een elektrische klokluidinstallatie zal moeten gaan kosten.

De bestaande stalen klokkenstoel en klokluidinstallatie wordt onderzocht.

Eind 1997 wordt er een eerste ontwerp gemaakt en een voorstel gedaan voor het bouwen van een nieuwe houten klokkenstoel en een historisch luidstelsel bestaande uit een rechte houten luidas, zodat de klok weer met een vliegende klepel zal kunnen luiden.

- 1998 September onderzoek gestart of de toren in staat is de reactie krachten van het luiden van de klok aan een rechte as te verdragen, vanwege het definitief te realiseren luidsysteem. Het luiden van de klok aan een rechte as moet volgens de constructeur geen probleem zijn
December het maken van een nieuwe definitieve tekening voor het maken een houten klokkenstoel voor de luidklok in Havelte
- 1999 In Januari / Februari wordt de zware nieuwe klokkenstoel van Bilinga hardhout in de werkplaats van de fa Aberson in Steenwijk gemaakt.
Een probleem is dat het onmogelijk is om materiaal in de toren binnendoor te transporteren, maar dat alles met een kraan door een galmgat naar binnen moet worden gestoken.
- 1999 Opbouw klokkenstoel.
Op 22 t/m 26 maart wordt de klokkenstoel naar binnen gebracht en opgebouwd.
Op 30 en 31 maart wordt de klok geplaatst en is bedrijfsklaar opgeleverd.

Problemen, toren schommelt hevig

Tijdens het proefluiden blijkt direct al dat de toren tijdens het luiden dermate in beweging komt dat klok luiden onverantwoord moet worden geacht

De toren schommelde zo dat men de klok zonder vervolgschade niet meer kon luiden.

Op gegeven moment schommelde de toren zo erg dat men het buiten kon zien, het landelijk nieuws werd gehaald, hierop zat men in ieder geval niet te wachten.

Een advies voor een luidverbod volgt, met gevolg dat de klok ook dat jaar met Pasen niet kan luiden.

De forse klok welke in een lage klokkenstoel ondergebracht, nogal hoog in de toren was opgehangen werd zoals was besloten op dat moment aan een rechte houten luidas geluid met een z.g. vliegende klepel, wat in principe het beste luidsysteem voor een luidklok, zowel technisch als klanktechnisch en monumentaal het beste is.

Met de eerste luiding reeds bleek dat de toren het geweld van de luidende klok op deze wijze niet kon verdragen en in een ernstige mate mee begon te schommelen

Uiteindelijk bleek dat de constructeur een rekenfout had gemaakt.

Er blijkt op dat moment nog maar één oplossing mogelijk te zijn zodat er na overleg wordt besloten om de klok zoals voorheen weer aan een z.g. tuimel as op te hangen zodat de klok weer met een vallende klepel gaat luiden.

Door dat luidsysteem wordt de toren aanmerkelijk minder belast.

Vanwege het aanwezig zijn van een chamade(trompetten) orgel op een lagere etage was lager plaatsen van de klokkenstoel geen optie.

Alternatief in februari 2000 in gebruik genomen.

In februari 2000 was het zover dat het aanpaste luidsysteem was aangebracht en de klok weer kon luiden, het bewegen van de toren is niet weg maar wel beduidend minder en tot een aanvaardbaar en veilig niveau teruggebracht.

Met elkaar waren we het er wel over eens dat er veel van de klankrijkdom was ingeleverd.

Paaszondag 2003

De klok luidde tot Paaszondag 20 april 2003, tijdens het luiden op de Paasmorgen hoorde kerkvoogd Durk van der Zee een raar geluid van uit de toren “als van een melkbus”
Dezelfde middag kon worden vastgesteld dat in de onderrand /slagrand van de luidklok een scheur van ca 50 cm was ontstaan.

Na de Pasen is er direct melding van gemaakt bij de eigenaar van de toren en luidklok.

Snelle actie

Na het lezen van de eerdere problemen kan men zich voorstellen dat niet bepaald blij was met het nieuw ontstane probleem.

De monumenten ambtenaren van de gemeente Westerveld namen het probleem serieus en met veel voortvarendheid ter hand en zorgden snel dat er een restauratie advies kwam.

Reeds op 28 april lag er een in opdracht van de gemeente Westerveld door ondergetekende geschreven restauratie advies met bijbehorend kostenplaatje en konden de noodzakelijke procedures richting de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in werking worden gesteld. zodat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de zaak vrij snel kon afhandelen.

Bovendien zorgden de adviezen van de betrokken ambtenaren naar de politiek er voor dat er behoorlijk snel een opdracht tot restauratie kon worden gegeven.

Probleem

Een behoorlijk bijkomend probleem was dat de luidklok te groot is om door het galmgat te kunnen worden uitgenomen zodat er nogal ingrijpende bouwkundige werkzaamheden nodig zijn.

Het is noodzakelijk dat het galmgat gedeeltelijk moet worden uitgebroken, voor het open maken en ook weer voor het herstellen van het metselwerk is het noodzakelijk om een steiger te bouwen, dit zorgt voor een extra grote kosten post.

Uitname voor restauratie

De klok is op 20 november 2003 uit de toren genomen voor restauratie .

Na een geslaagde restauratie, door Lachenmeyer te Nördlingen, waarbij niet alleen de scheur, maar ook de erg uitgeslagen slagplaatsen in de slagrand en het klepelooog wat al een groot aantal jaren eerder al was uitgebroken weer opnieuw is aangebracht is de klok op Vrijdag 27 februari weer terug werd bezorgd bij klokkenmaker installateur Toine Daelmans te Stiphout.

Herplaatsing en gebruiksklare oplevering Woensdag 31 maart 2004

Het is de bedoeling dat een paar dagen van te voren reeds wordt begonnen met het bouwen van de benodigde steiger.

De klok wordt woensdag morgen omstreeks 9.30 met een kraan omhoog getakeld, waarna de klok aan een takel vanuit de toren wordt overgenomen., door de kraan heel langzaam te laten vieren en de takel in de toren langzaam te hijsen moet de klok net door het geopende galmgat gaan /zweven

Als de klok binnen is moet ze omhoog en daarna nog 1,5 meter horizontaal over de klokkenstoel worden verplaatst alvorens haar bestemming te bereiken.

Als alles een beetje volgens plan verloopt, wordt de gerestaureerde klok op woensdag 31 maart weer in de toren worden geplaatst en is de rust rond de toren in de Goede Week voor Pasen teruggekeerd

De klok kan dan met Pasen voor het eerst weer klinken, een gebruik waar de gemeenschap veel waarde aan hecht, bovendien kan de waardevolle traditie om de klok te kunnen luiden tijdens een begrafenis weer worden opgevat.

Wens

We spreken we de wens uit dat de klokken klanken van deze bijna vijf eeuwen oude klok welke een nieuw leven is begonnen, nog in lengte van jaren, voorlopig zonder verdere hindernissen hopelijk nog eeuwen in Vrede over het Drentse landschap zal mogen klinken.

Steenwijk, April 2004

7 Juli 2008, telefoontje van Durk van der Zee

Jan Kuipers moet je horen, de klok maakt een vreemd bijgeluid.

In de toren bij de klok gekeken waar bleek dat de luidklok zijdelings ongeveer 10 cm was opgeschoven waardoor de onderrand van de klok tegen het luidwiel kwam en de aanleiding van een rammelend / krassend geluid bleek te zijn..

Omdat er 's middags een grote begrafenis plaats zou vinden is door mij met eigen middelen de klok weer op haar plaats gebracht zodat ze 's middags weer normaal kon functioneren..

Helaas.....!

22 augustus 2011

Opnieuw gescheurd

Weer een telefoontje van dhr Durk van der Zee voormalig kerkrentmeester met het verontrustende bericht dat het geluid van de klok "weer" anders klonk dan gebruikelijk. Dezelfde dag ben ik met mensen van de Protestantse gemeente Havelte boven gaan kijken. Op dezelfde plaats waar de luidklok in 2003 was gebarsten was opnieuw scheur ontstaan.

Omdat de luidklok goed wordt onderhouden en naar behoren functioneert kan -niet goed functioneren- geen oorzaak van de schade zijn.

Dezelfde dag is om grotere schade te voorkomen een advies om de klok niet meer te luiden gegeven.

Dit advies is zonder meer opgevolgd en de installatie buiten werking gesteld.

Direct daarna is overleg geweest met de fa Lachenmeijer te Nördlingen en een plan om de schade te herstellen, opgesteld.

Omdat de nogal grote klok niet gemakkelijk uit de toren en ook niet zonder hak en breekwerk door een galmgat kan was het noodzakelijk om hiervoor een omvangrijk herstelplan op te stellen

Van de ca 65 luidklokken die de afgelopen 20 jaar onder mijn advies bij de fa Lachenmeijer zijn gerestaureerd waarvan sommige met zeer grote schade, is dit bij mij de eerste klok waarvan het gerestaureerde deel weer kapot is gegaan.

De restaurateur heeft direct aangeboden om de schade aan de klok onder garantie te zullen herstellen.

Gezegd mag worden dat de door opmerkzaamheid van gemeenteleden de schade tot een minimum beperkt is gebleven en verder dan de oorspronkelijke restauratie zou zijn gegaan.

Op maandag 5 maart 2012 is de luidklok wederom uit de klokkenstoel tot voor het galmgat getakeld waarna ze omstreeks 13.30 met een kraan naar beneden is getransporteerd, daarna is de 1645 kg wegende luidklok nogmaals voor restauratie van het losgebroken stuk in de slagrand op transport naar de fa Lachenmeijer te Nördlingen gegaan.

Dinsdag 29 mei het verheugende bericht dat het gelukt is om binnen het tijdsbestek van het torenonderhoud om de wederom gerestaureerde de klok terug in de werkplaats van de Fa Toine Daelmans te Lierop te krijgen.

Direct daarna was het mogelijk om een definitieve datum voor herplaatsing vast te stellen .

De planning is om op Donderdagmorgen 7 Juni 2012 de klok in te takelen en haar in de loop van de dag weer in de luidstoel op te hangen.

Daarna kunnen de bouwkundige werkzaamheden, zoals het herstellen van het weggenomen metselwerk, worden afgewerkt en de steigers gedemonteerd.

Na het uitharden van het uitgevoerde metselwerk zal de klok weer kunnen luiden.

We hopen van harte dat de hiermee de opeenstapeling van allerhande problemen voor een groot aantal jaren zal zijn beëindigd.

Jan Kuipers.

Adviseur voor luidklokken & torenuurwerken
Steenwijk, bewerkt maart 2012 en 4 juni 2012

Bijlage : gegevens van de luidklok

Jan Kuipers

Adviseur voor luidklokken & torenuurwerken

Schaepmanstraat 1

8331 AW Steenwijk.

Tel. 0521-523651

e-mail: kuipersklokken@bergmail.nl

Enige gegevens van de luidklok in de toren van de Protestantse,
voormalige H. Clemens kerk te Havelte.

Gegevens van de klok:

De klok werd in 1516 door Geert van Wou Sr samen met Johannes Schonenborch *)gegoten.
Geert van Wou was een erg kundig klokkengieter uit Kampen.

De onderdiameter van de klok bedraagt 142,8 cm en het gewicht is 1645 kg.

Haar opschrift in de tekstband luidt;

+ SANCTUS IOHANNES IS MIN NAEM MIN GHELUIT SI GODE BEQUAEM WOU
FUDERE GHERARDUS SCHONENBORCH QZ IOHANNES ANNO DOMINI
MCCCC XVI.

Naam van de klok: Johannes,

Het is niet duidelijk is of hier Joh. Baptist of de Evangelist wordt bedoeld deze naam stemt
niet overeen met de voormalige Patroonheilige van de kerk St. Clemens

Onderdoorsnede van de klok is 1428 mm

De klok weegt : was geschat op 1666 kg echter na weging blijkt het **1645** kg te zijn, de
luidklok is na de grote klok van Meppel de grootste in Drenthe en groter dan de door Frederik
Butgen van Dortmund in 1604 gegoten klok in de Sint Clemenstoren te Steenwijk.

Er zijn in de provincie Drenthe wel een aantal klokken die aanmerkelijk ouder zijn.

De luidklok hangt hoog in de toren in een lage nieuwe zware hardhouten klokkenstoel, helaas
is het noodzakelijk om de zware klok omwille van een ontoereikende torenconstructie aan een
tuimel-luidas te laten luiden

*) Geert van Wou Sr. was klokkengieter tot 1527 te Kampen, hij was een zeer bekwaam vakman met
een lange lijst van tot stand gekomen werken waaronder de in 1497 gegoten Maria Gloriosa wegend
11.400 kg voor de Maria Dom te Erfurt.

Veel van zijn werkstukken bestaan nog steeds .

Hij was als eerste klokkengieter in staat, redelijk op toon gegoten klok te gieten. Johannes
Schonenborch was vermoedelijk een stiefzoon van Geert van Wou.

Jan Kuipers

Steenwijk , April 2004